

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

ԱՇՈՏ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

Քաղաքացիավարական ժողովրդախիշխանության կայացման ժամանակակից պայմաններում առանցքային նշանակություն ունի Հայաստանում կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների ու հավասար հնարավորությունների ապահովման գործընթացը, որի արդյունավետ իրականացումը զգալիորեն պայմանավորված է միջազգային առաջավոր փորձի տեղայնացմամբ ու գիտականորեն մշակված գործընկերային մոդելների ներդրմամբ: Գենդերային հիմնախնդիրների համեմատական ուսումնասիրությունները նոր հնարավորություններ են ստեղծում հայ իրականության մեջ կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածության ապահովման և գենդերային դիսկուրսի, ինչպես նաև կանանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությամբ զբաղվող քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների համար:

Հետխորհրդային երկրների հասարակագիտության մեջ գենդերագիտությունը (genderology, гендерология) և գենդերային ուսումնասիրությունները (gender studies, гендерные исследования)¹ միջդիսցիպլինար նոր ուղղություն են, որոնք դիտարկում են գենդերային հիմնախնդիրների կարգավորման ընթացակարգերն ու մոդելները հասարակական կյանքի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և հոգևոր-մշակութային ոլորտներում: Այս համատեքստում քաղաքական գենդերագիտությունն ուսումնասիրում է գենդերային քաղաքականության մշակման և իրականացման հիմնախնդիրները, գենդերային քաղաքացիավարական մշակույթը, քաղաքական ներկայացվածությունը, ինչպես նաև հանրային որոշումների ընդունման և ընտրական գործընթացներում կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների ու հավասար հնարավորությունների ապահովման ընթացակարգերը:

ՀՀ պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում աստիճանաբար առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում կանանց իրավունքների ու ազատությունների հիմնախնդիրների կարգա-

¹ Այդ մասին տե՛ս **Richardson D.**, Conceptualizing gender, in: *Introducing Gender & Women's Studies*: Edited by **D. Richardson** and **V. Robinson**. Palgrave Macmillan, 2007, էջ 3-17, **Lichtenstein D.**, Interdisciplinarity, in: *Rethinking Women's and Gender Studies*: Edited by **C. M. Orr**, **A. Braithwaite** and **D. Lichtenstein**. Routledge, 2011, էջ 34-59, *Women's Realities, Women's Choices: An Introduction to Women's and Gender Studies*: Edited by **S. Chinn**, **L. M. Alcoff**, **J. N. Brown** and **F. Denmark**. Oxford University Press, 2014, էջ 19-24, 104-116, "Гендерология и феминология. Учебное пособие". Владивосток, 2005, էջ 113-118, "Гендерология и феминология: Учебное пособие". М., 2009, էջ 34-57 և ուրիշներ:

վորումը, որը գլխավորապես պայմանավորված է հասարակության քաղաքական կյանքում կանանց քաղաքացիավարական մասնակցությամբ: Քաղաքացիական հասարակության մակարդակում կանանց քաղաքական առաջնորդության կայացումը կարող է սոցիալական երկխոսության միջավայր ստեղծել բազմաբնույթ հիմնախնդիրների կարգավորման համար:

Գենդերային հավասարության ապահովման ներպետական հիմնական ընթացակարգերն են՝ ՀՀ Անկախության հռչակագիրը, ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ-ում կանանց վիճակի բարելավման և հասարակության մեջ նրանց դերի բարձրացման 2004-2010 թթ. ազգային ծրագիրը և դրա միջոցառումների ժամանակացույցը (ընդ. 08.04.2004 թ.), Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը (ընդ. 11.02.2010 թ.), «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը (ընդ. 20.05.2013 թ.): Գենդերային հավասարության ապահովման ներպետական ընթացակարգերի կայացման առումով առանձնահատուկ նշանակություն ունի ՀՀ վարչապետին կից կանանց խորհուրդը, որի հիմնական խնդիրներն են կանանց հիմնահարցերի լուծման ուղղությամբ կատարվող աշխատանքների համակարգումը և կանանց իրավահավասարության ապահովումը, ինչպես նաև՝ «Ընդդեմ գենդերային բռնության» ազգային ծրագրի մշակման նպատակով ստեղծված Գենդերային բռնության դեմ պայքարի միջգերատեսչական հանձնաժողովի գործունեությունը²:

Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգում ամրագրված են Հայաստանում գենդերային քաղաքականության իրականացման հիմնական սկզբունքները, որոնցից են՝ քաղաքացիավարությունը, հարգանքը, հանդուրժողականությունը, իրավունքների և հնարավորությունների ընդլայնումը, իրավահավասարության ապահովումը, քաղաքացիների անձնական և հանրային շահերի ներդաշնակեցումը, սոցիալական գործընկերությունը, պետական գենդերային քաղաքականության շարունակականությունը, ինչպես նաև առաջադեմ փորձի ներդրումը³: Կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ այս հայեցակարգում կանանց և տղամարդկանց հավասար ներկայացվածությունը դիտարկված է հասարակության կայուն զարգացման և ժողովրդավարական վերափոխումների ապահովման, քաղաքացիավարական մշակույթի և «հանդուրժողական գենդերային երկխոսության ձևավորման»⁴ համատեքստում:

Հաշվի առնելով Հայաստանում գենդերային քաղաքականության մշակման և իրականացման առաջնահերթությունները՝ «Ընդդեմ գենդերային բռնության ազգային ծրագրում»⁵ և «Ընդդեմ գենդերային բռնության

² Տե՛ս ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության պաշտոնական կայք՝ http://www.mlsa.am/home/index.php?menu_id=77&child_id=545&code_id=662

³ Տե՛ս «Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգ» (Հավելված ՀՀ կառավարության 2010 թ. փետրվարի 11-ի № արձանագրային որոշման), // http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Gender-hayecakarg.pdf

⁴ Նույն տեղում:

⁵ «Ընդդեմ գենդերային բռնության ազգային ծրագիր» (Հավելված № 1 ՀՀ կառավարության 2011 թ. հունիսի 17-ի նիստի № 23 արձանագրային որոշման), // [http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brmutyan%202011-2015%20programm\(1\).pdf](http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brmutyan%202011-2015%20programm(1).pdf)

2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագրում»⁶ ամրագրված ընթացակարգերի հետևողական ներդրումն առանցքային նշանակություն կարող է ունենալ գենդերային հավասարության ապահովման գործընթացում: 2011 թ. իրականացված «Ընդդեմ գենդերային բռնության միջոցառումների ծրագրի»⁷, ինչպես նաև ՀՀ-ում կանանց վիճակի բարելավման և հասարակության մեջ նրանց դերի բարձրացման 2004-2010 թթ. ազգային ծրագրի⁸ համեմատական գնահատականներն ուրվագծեցին ռազմավարական կառավարման հիմնական մակարդակները: Վերջինիս համաձայն՝ կարևորվեց կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածությունը, և աշխատանքներ իրականացվեցին հետևյալ ուղղություններով՝ ա) կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների ու հնարավորությունների ապահովումը որոշումներ կայացնելու մակարդակում և հասարակական, քաղաքական ոլորտներում, բ) ՋԼՄ-ի և մշակութային հաստատությունների դերը կանանց հիմնահարցերի լուսաբանման և կնոջ ընդօրինակելի կերպարի ձևավորման գործում և գ) ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներ⁹:

Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի Գենդերային բացակի համաշխարհային ինդեքսի (ԳԲՀ) (Global Gender Gap Index) տվյալների համաձայն, եթե Հարավային Կովկասի երկրների շարքում 2007-2008 թթ. Ադրբեջանի ԳԲՀ-ի վարկանիշային տվյալները համեմատաբար բարձր են, ապա 2010-2013 թթ.՝ նվազել են (տե՛ս աղյուսակ 1 և գծապատկեր 1): Նույն ժամանակահատվածում Հայաստանն արձանագրել է ԳԲՀ-ի առաջընթաց՝ բարելավելով երկրի վարկանիշային տվյալները: Սակայն 2007-2013 թթ. ԳԲՀ-ի տվյալների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հարավային Կովկասի երկրներն ունեցել են վարկանիշերի անկում: Հայաստանը 2007 թ. համեմատ 2013 թ. արձանագրել է վարկանիշի 23 միավորով անկում, Վրաստանը՝ 19, իսկ Ադրբեջանը՝ 40 միավորով անկում (տե՛ս աղյուսակ 1):

Ադրբեջանը, սկսած 2008 թ., ունեցել է ԳԲՀ-ի կորի կտրուկ անկում մինչև 2010 թ., որն անհամեմատ ցածր է Հայաստանի և Վրաստանի ԳԲՀ-ի կորերի մակարդակներից (տե՛ս գծապատկեր 1): Ադրբեջանի 2010 թ. ԳԲՀ-ն Հարավային Կովկասում արձանագրված ամենացածր վարկանիշն ունի: ԳԲՀ-ի 2011-2013 թթ. կորի տատանումները ցույց են տալիս, որ Ադրբեջանը շարունակել է պահպանել ամենացածր վարկանիշը: 2007-2013 թթ. ժամանակահատվածում Վրաստանի ԳԲՀ-ի կորի անկումը տե-

⁶ «Ընդդեմ գենդերային բռնության 2011-2015 թվականների ռազմավարական ծրագիր» (Հավելված № 2 ՀՀ կառավարության 2011 թ. հունիսի 17-ի նիստի № 23 արձանագրային որոշման), // [http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm\(1\).pdf](http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm(1).pdf)

⁷ Տե՛ս «Ընդդեմ գենդերային բռնության 2011 թվականի միջոցառումների ծրագիր» (Հավելված № 3 ՀՀ կառավարության 2011 թ. հունիսի 17-ի նիստի № 23 արձանագրային որոշման), // [http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm\(1\).pdf](http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm(1).pdf)

⁸ Տե՛ս «ՀՀ-ում կանանց վիճակի բարելավման և հասարակության մեջ նրանց դերի բարձրացման 2004-2010 թվականների ազգային ծրագիր» (Հավելված № 1 ՀՀ կառավարության 2004 թվականի ապրիլի 8-ի № 645-Ն որոշման), // <http://www.artis.am/DocumentView.aspx?docid=38293>

⁹ Տե՛ս նույն տեղը:

դի է ունեցել 2008 թ. և 2010 թ., իսկ 2011 թ. կորը սկսել է աճել (տե՛ս գծապատկեր 1): Նշված ժամանակահատվածում Հայաստանի ԳԲՀ-ի կորի անկումը տեղի է ունեցել 2009 թ., այնուհետև 2010 թ. կորն աճել է, իսկ 2011 թ. սկսած կորն անկում է ապրել (տե՛ս գծապատկեր 1):

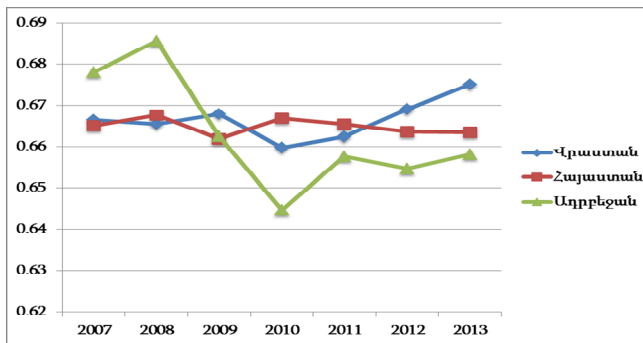
Աղյուսակ 1

Գենդերային բացակի համաշխարհային ինդեքս (ԳԲՀ)¹⁰

Տարի	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
Միավոր	միավոր	միավոր	միավոր	միավոր	միավոր	միավոր	միավոր
Վրաստան	0,6750	0,6691	0,6624	0,6598	0,6680	0,6654	0,6665
Հայաստան	0,6634	0,6636	0,6654	0,6669	0,6619	0,6677	0,6651
Ադրբեջան	0,6582	0,6546	0,6577	0,6446	0,6626	0,6856	0,6781
Վարկանիշ	վարկանիշ	վարկանիշ	վարկանիշ	վարկանիշ	վարկանիշ	վարկանիշ	վարկանիշ
Վրաստան	86	85	86	88	83	82	67
Հայաստան	94	92	84	84	90	78	71
Ադրբեջան	99	99	91	100	89	61	59

Գծապատկեր 1

Գենդերային բացակի համաշխարհային ինդեքս (2007-2013 թթ.)¹¹

Հարավային Կովկասի երկրների ԳԲՀ-ի քաղաքական ենթագործոնների վրա զգալիորեն ազդել են ընտրական գործընթացները, կառավարության կազմում և խորհրդարանում, պետական կառավարման և տարածքային ինքնակառավարման մարմիններում կանանց ներկայացվածությունը, կուսակցությունների և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների գործունե մասնակցությունը կանանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության գործընթացում:

1991-2013 թթ. Վրաստանում կայացել են նախագահական վեց ընտրություններ (1991 թ., 1995 թ., 2000 թ., 2004 թ., 2008 թ., 2013 թ.)¹², որոնցից միայն 2008 թ. և 2013 թ. ընտրություններին են գրանցվել նախագահի թեկնածու կանայք: 2008 թ. նախագահական ընտրություններին մասնակ-

¹⁰ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «The Global Gender Gap Report (the World Economic Forum)», // <http://www.weforum.org/reports>

¹¹ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «The Global Gender Gap Report (the World Economic Forum)», // <http://www.weforum.org/reports>

¹² Այդ մասին տե՛ս ԵԱՀԿ ԺՅՄԻԳ-ի պաշտոնական կայք՝ «Elections in Georgia», // <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia?page=1>

ցել է Իրինա Սարիշվիլի-Չանտուրիան՝ ստանալով ընտրողների ձայների 0,17%-ը: 2013 թ. նախագահական ընտրությունների արդյունքներով Նինո Բուրջանաձեն ստացավ ընտրողների ձայների 10,18%-ը, իսկ Նինո Չանիշվիլին՝ 0,14%-ը: Սակայն տեղին է նշել, որ դեռևս 2004 թ. արտահերթ նախագահական ընտրություններից առաջ խորհրդարանի խոսնակ Նինո Բուրջանաձեն դարձավ հանրապետության նախագահի ժամանակավոր պաշտոնակատար¹³: Ադրբեջանում կայացած յոթ նախագահական ընտրություններից (1991 թ., 1992 թ., 1993 թ., 1998 թ., 2003 թ., 2008 թ., 2013 թ.)¹⁴ միայն մեկում է գրանցվել նախագահի կին թեկնածու: Եթե 1998 թ. Լալա Շևկեթը, լինելով նախագահի հավանական թեկնածու, ի նշան հակաժողովրդավարական ընտրական համակարգի, բոյկոտեց Ադրբեջանի նախագահի ընտրությունները, ապա 2003 թ. մասնակցելով՝ ստացավ ընտրողների ձայների ընդամենը 3,62%-ը: Չնայած կին հասարակական գործիչների քաղաքական ակտիվությանը՝ այնուամենայնիվ Հայաստանում կայացած նախագահական վեց ընտրություններին (1991 թ., 1996 թ., 1998 թ., 2003 թ., 2008 թ., 2013 թ.)¹⁵ նախագահի կին թեկնածու չի գրանցվել:

2007-2013 թթ. ՀՀ ԳԲՀ-ի չորս ենթահինդեքսների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գենդերային հիմնահարցերի համատեքստում առաջնային նշանակություն ունի կրթական մակարդակը, որի ենթագործոնների տեսանկյունից Հայաստանն ավանդաբար ունեցել է բարձր վարկանիշ (տե՛ս աղյուսակ 2): Մնացած ենթահինդեքսներով Հայաստանն ունեցել է ցածր վարկանիշ, իսկ դա նշանակում է, որ այդ ուղղությամբ դեռևս առկա են զգալի անելիքներ: 2007 թ. 128 երկրների շարքում Հայաստանը «քաղաքական հնարավորությունների» առումով զբաղեցրել է 125-րդ տեղը, 2008 թ. 130 երկրների շարքում՝ 118-րդ տեղը, 2009 թ. և 2010 թ. 134 երկրների շարքում՝ համապատասխանաբար 123-րդ և 106-րդ տեղերը, 2011 թ. և 2012 թ. 135 երկրներ շարքում՝ համապատասխանաբար 108-րդ և 114-րդ տեղերը, իսկ 2013 թ. 136 երկրների շարքում՝ 115-րդ տեղը (տե՛ս աղյուսակ 2): Միաժամանակ ակնհայտ է, որ ոչ միայն Հայաստանում, այլև Հարավային Կովկասի երկրներում կանանց քաղաքական հնարավորությունները շարունակում են մնալ սահմանափակ:

Հարավային Կովկասի երկրների ԳԲՀ-ի քաղաքական ենթահինդեքսների համեմատական վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ գործադիր իշխանությունում կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածությունը համեմատաբար ցածր մակարդակի վրա է (տե՛ս աղյուսակ 3): 2005-2014 թթ. ժամանակահատվածում, ըստ նախարարական պաշտոններում կանանց ներկայացվածության, Հարավային Կովկասի երկրների

¹³ Այդ մասին տե՛ս ԵԱՀԿ ԺՅՄԻԳ-ի պաշտոնական կայք՝ «Грузия: внеочередные президентские выборы 4 января 2004 г.» Заключительный отчет миссии по наблюдению за выборами Бюро демократических институтов и прав человека ОБСЕ. Варшава, 28 февраля 2004 г. // <http://www.osce.org/ru/odihr/elections/georgia/24600?download=true>

¹⁴ Տե՛ս ԵԱՀԿ ԺՅՄԻԳ-ի պաշտոնական կայք՝ «Elections in Azerbaijan», // <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan?page=1>

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ ԿԸՀ պաշտոնական կայք՝ <http://www.elections.am/>, ԵԱՀԿ ԺՅՄԻԳ-ի պաշտոնական կայք՝ «Elections in Armenia», // <http://www.osce.org/odihr/elections/armenia>

շարքում առաջատարը Վրաստանն է (տե՛ս աղյուսակ 3): Սակայն 2005 թ. համեմատ Վրաստանի վարականիշը 2014 թ. անկում է ապրել 18 միավորով, իսկ Ադրբեջանի վարականիշը՝ 58 միավորով: Նույն ժամանակահատվածում Հայաստանի վարականիշը բարելավվել է 8 միավորով:

Աղյուսակ 2

ՀՀ գենդերային բացակի համաչխարհային ինդեքսի ենթաինդեքսները (2007-2013 թթ.)¹⁶

Ինդեքս	Ընդամենը		Տնտեսական մասնակցություն		Կրթական մակարդակ		Առողջություն և զրյատևում		Քաղաքական հնարավորություններ	
	Վարկանիշ	միավոր	Վարկանիշ	միավոր	Վարկանիշ	միավոր	Վարկանիշ	միավոր	Վարկանիշ	միավոր
2013 (136 երկրներ)	94	0,663	82	0,638	29	1,000	131	0,950	115	0,066
2012 (135 երկրներ)	92	0,664	76	0,645	25	0,999	130	0,944	114	0,066
2011 (135 երկրներ)	84	0,665	62	0,658	27	0,999	131	0,942	108	0,062
2010 (134 երկրներ)	84	0,667	59	0,669	26	0,999	130	0,937	106	0,062
2009 (134 երկրներ)	90	0,662	56	0,671	29	0,999	133	0,933	123	0,044
2008 (130 երկրներ)	78	0,668	36	0,697	29	0,999	130	0,928	118	0,047
2007 (128 երկրներ)	71	0,665	24	0,721	24	0,999	128	0,923	125	0,017

Աղյուսակ 3

Կանայք Հարավային Կովկասի երկրների նախարարական պաշտոններում (2005 թ., 2008 թ., 2012 թ. և 2014 թ.)¹⁷

Վարկանիշ				Երկիր	Կանայք (%)				Կանայք / Նախարարությունների քանակը			
2005	2008	2012	2014		2005	2008	2012	2014	2005	2008	2012	2014
24	44	50	42	Վրաստան	22,2	17,6	15,8	21,1	4/18	3/17	3/19	4/19
37	79	95	95	Ադրբեջան	15,0	6,7	2,9	2,8	3/20	2/30	1/35	1/36
77	82	69	69	Հայաստան	0,0	5,9	10,5	11,1	0/14	1/17	2/19	2/18

Գծապատկեր 2-ից երևում է, որ 2005-2014 թթ., ըստ նախարարական պաշտոններում կանանց ներկայացվածության (ՆՊԿՆ), Հայաստանի կորն աճել է (տե՛ս գծապատկեր 2): Նշված ժամանակահատվածում Ադրբեջանի ՆՊԿՆ-ի կորն էական անկում է ապրել՝ 2012-2014 թթ. Հարավային Կովկասում ընդունելով ամենացածր մակարդակը (տե՛ս գծապատկեր 2): Չնայած Վրաստանի ՆՊԿՆ-ի կորի անկմանն ու աճին՝ այնուամենայնիվ այն ամենաբարձն է:

Հայաստանում անկախացումից հետո տեղի են ունեցել խորհրդարանա-

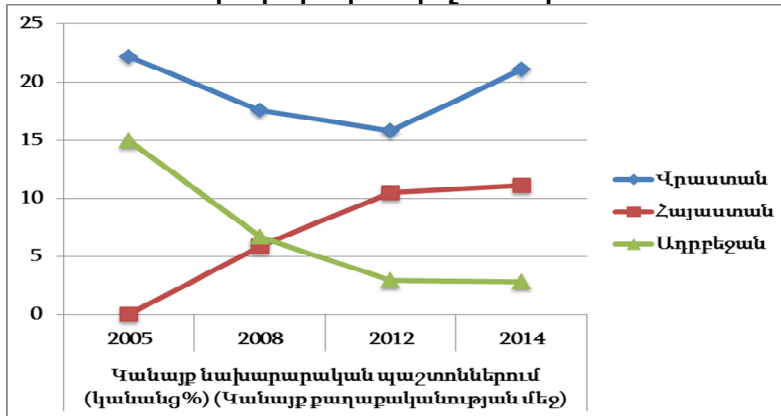
¹⁶ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «The Global Gender Gap Report (the World Economic Forum)» // <http://www.weforum.org/reports>

¹⁷ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «The Global Gender Gap Report (the World Economic Forum)», // <http://www.weforum.org/reports>, «The Inter-Parliamentary Union (IPU)», // http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmmap05_en.pdf, http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmmap08_en.pdf, http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmmap12_en.pdf, <http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmmap14en.pdf>

կան հինգ ընտրություններ (1995 թ., 1999 թ., 2003 թ., 2007 թ., 2012 թ.), որոնցում կանայք ունեցել են ակտիվ մասնակցություն: Սակայն, ըստ 1997-2014 թթ. տվյալների, ակնհայտ է, որ խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքներով կանանց ներկայացվածության ամենաբարձր ցուցանիշը Հայաստանում եղել է 2012 թ. (10,7%), իսկ ամենացածրը՝ 1999 թ. (3,1%) (տե՛ս աղյուսակ 4): Դիտարկունը նշված ժամանակաշրջանում ցույց է տալիս, որ Հայաստանում արձանագրվել է կանանց խորհրդարանական ներկայացվածության կայուն աճ, որը, լինելով անհրաժեշտ, սակայն բավարար չէ քաղաքացիավարական ժողովրդաիշխանության կայացման համար (տե՛ս աղյուսակ 4):

Գծապատկեր 2

Կանայք Հարավային Կովկասի երկրների նախարարական պաշտոններում¹⁸

Աղյուսակ 4

Կանանց խորհրդարանական ներկայացվածությունը (%)¹⁹

Երկիր/տարի	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ադրբեջան	12	12	12	12	10.5	10.5	10.5	10.5	13	11.3	11.4	11.4	11.4	16	16	16	15.6	15.6
Վրաստան	6.9	6.9	6.9	7.2	7.2	7.2	7.2	9.4	9.4	9.4	9.4	6	5.1	6.5	6.6	12	12	12
Հայաստան	6.3	6.3	3.1	3.1	3.1	3.1	4.6	5.3	5.3	5.3	9.2	8.4	9.2	9.2	8.4	10.7	10.7	10.7

Վրաստանի անկախացումից հետո խորհրդարանական վեց ընտրությունների (1992 թ., 1995 թ., 1999 թ., 2003-2004 թթ., 2008 թ., 2012 թ.) արդյունքներով կանանց ներկայացվածության ամենաբարձր ցուցանիշը եղել է 2012 թ. (12%), իսկ ամենացածրը՝ 2009 թ. (5,1%) (տե՛ս աղյուսակ 4): Վրաստանում կանանց խորհրդարանական ներկայացվածության առումով թեև արձանագրվել են վարկանիշների էական տատանումներ, սակայն վերջին տարիներին նկատելի է դրական առաջընթացը (տե՛ս աղյուսակ 4):

¹⁸ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «The Global Gender Gap Report (the World Economic Forum)» // <http://www.weforum.org/reports>, «The Inter-Parliamentary Union (IPU)», // http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmap05_en.pdf, http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmap08_en.pdf, http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmap12_en.pdf, http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmap14_en.pdf

¹⁹ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «Women in National Parliament», // <http://www.ipu.org/wmn-e/classif-arc.htm>

Ադրբեջանում անկախացումից հետո խորհրդարանական չորս ընտրությունների (1995 թ., 2000-2001 թթ., 2005-2006 թթ., 2010 թ.) արդյունքներով կանանց ներկայացվածության ամենաբարձր ցուցանիշը եղել է 2010 թ. (16%), իսկ ամենացածրը՝ 2001 թ. (10,5%) (տե՛ս աղյուսակ 4): Հակաքաղաքացիավարական քաղաքական վարչակարգում նման վարկանիշը գլխավորապես պայմանավորված է Ադրբեջանի խորհրդանանում և «գերիշխող» կուսակցության մեջ Ադրբեջանի նախագահի տիկնոջ ներգրավվածությամբ*։ Տեղին է նշել, որ Ադրբեջանում, ի տարբերություն Հայաստանի և Վրաստանի, բոլոր խորհրդարանական ընտրությունները միջազգային դիտորդական առաքելության կողմից գնահատվել են որպես միջազգային չափանիշներին չհամապատասխանող և ոչ ժողովրդավարական²⁰:

Գծապատկեր 3-ից երևում է, որ Հարավային Կովկասի երկրների կանանց խորհրդարանական ներկայացվածության (ԿԽՆ) կորերը տատանումներով աճել են: Սակայն ԿԽԻ-ի կորը բարձր է հակաքաղաքացիավարական Ադրբեջանում (տե՛ս գծապատկեր 3), որը բացատրվում է «Ալիևների ընտանքի կլանային գերակայությամբ»²¹:

Վերոհիշյալ դիտարկումներից ակնհայտ է դառնում, որ Հարավային Կովկասի երկրներում գործադիր և օրենսդիր իշխանություններում կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածությունը համեմատաբար ցածր մակարդակի է: 2005-2014 թթ. Հայաստանում և Վրաստանում կանանց ներկայացվածությունը գործադիր իշխանությունում եղել է ավելի բարձր, քան օրենսդիր իշխանությունում, իսկ Ադրբեջանում՝ ընդհակառակը:

ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի գենդերային անհավասարության ինդեքսի (Gender Inequality Index (GII)) և Գենդերային զարգացման ինդեքսի (Gender-related development index (GDI)) 2013 թ. տվյալների համաձայն՝ Հայաստանը զբաղեցնում է 87-րդ վարկանիշային տեղը, Վրաստանը՝ 79-

* 2004 թ. ընտրվելով «Ենի Ադրբեջան» կուսակցության քաղաքական խորհրդի անդամ, իսկ 2013 թ.՝ փոխնախագահի պաշտոնում՝ Սեիրիբան Ալիևան 2005 թ. առ այսօր Ադրբեջանի խորհրդարանի պատգամավոր է (տե՛ս <http://www.mehriban-aliyeva.org/ru/article/item/4>)

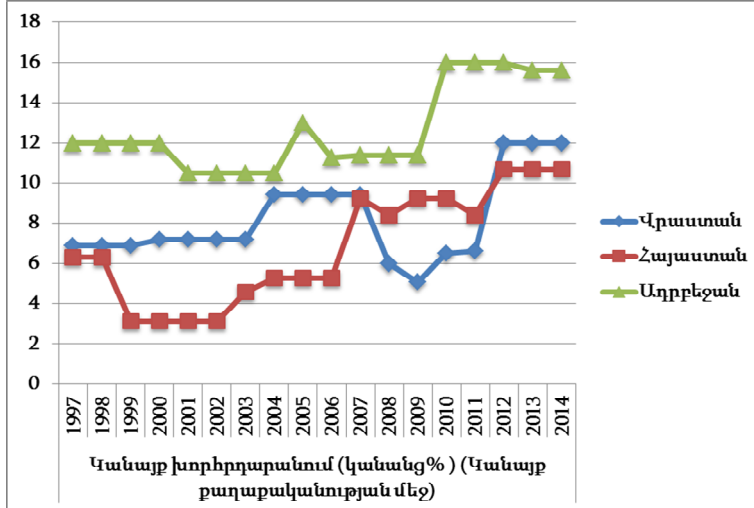
²⁰ Տե՛ս ԵԱՀԿ ԺՀՄԻԳ-ի պաշտոնական կայք՝ «OSCE/UN report of the OSCE/UN joint electoral observation mission in Azerbaijan on Azerbaijan's 12 November 1995 Parliamentary election and Constitutional referendum», January 1996, // <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/14291?download=true>; «Republic of Azerbaijan: Parliamentary Elections, 5 November 2000 & 7 January 2001 OSCE/ODIHR Final Report. Warsaw, 15 January 2001», // <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/14265?download=true>; Republic of Azerbaijan Parliamentary elections 6 November 2005 OSCE/ODIHR Election Observation Mission: Final Report, Warsaw, 1 February 2006, // <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/17945?download=true>; «Republic of Azerbaijan: Partial repeat Parliamentary elections 13 May 2006. OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission. Annex to the Final Report on the 6 November 2005 Parliamentary elections», Warsaw, 23 June 2006 // <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/19596?download=true>; Republic of Azerbaijan: Parliamentary Elections, 7 November 2010 OSCE/ODIHR Election Observation Mission: Final Report, Warsaw, 25 January 2011, // <http://www.osce.org/odihr/75073?download=true>

²¹ "Выборы в Азербайджане: клан Алиевых готовится к новой победе, Запад закрывает глаза на нарушения прав человека" (09.10.2013) // <http://www.inopressa.ru/article/09oct2013/inopressa/azerbaijan.html>, "Азербайджанские кланы: завершён процесс первичного накопления" (13.03.2014) // <http://www.meydan.tv/ru/site/politics/975>

րո, իսկ Ադրբեջանը՝ 76-րդ²²: Ինդեքսների երեք չափումներով՝ Հարավային Կովկասի երկրներում դեռևս հրատապ են կանանց վերարտադրողական առողջության, իրավունքների ու ազատությունների ընդլայնման և աշխատաշուկայում մասնակցության հիմնահարցերը: Այդ մասին են վկայում Գեներային հավասարության ինդեքսի (Gender Equality Index)²³ 2006-2012 թթ., ինչպես նաև Շրջակա միջավայրի և գեներային ինդեքսի (Environment and Gender Index (EGI))²⁴ 2013 թ. վերլուծությունները: Վերջինիս համաձայն՝ Վրաստանն ու Հայաստանը ներառված են «չափավոր» երկրների շարքում՝ զբաղեցնելով համապատասխանաբար՝ 27-րդ և 37-րդ վարկանիշային տեղերը²⁵:

Գծապատկեր 3

Կանայք Հարավային Կովկասի երկրների խորհրդարաններում²⁶

Այսպիսով, կարևորելով կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածության կայացման նախադրյալները Հայաստանում, կարելի է ներկայացնել հետևյալ առաջարկությունները.

- ՀՀ կառավարության ռազմավարական ծրագրերի միջոցով անհրաժեշտ է հետևողականորեն աջակցել կանանց տնտեսական մասնակցության, առողջության պահպանման և քաղաքական հնարավորությունների հիմնախնդիրների կարգավորմանը,
- խորհրդարանական կուսակցությունների և կանանց ՀԿ-ի միջև համագործակցության միջոցով անհրաժեշտ է նպաստել կանանց քաղաքացիավարական ներուժի կայուն զարգացմանը,

²² Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «Human Development Reports of the United Nations Development Programme», // <http://hdr.undp.org/en/content/table-4-gender-inequality-index>
²³ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ Social Watch, // <http://www.socialwatch.org/taxonomy/term/527>
²⁴ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ The Environment and Gender Index (EGI), // <http://environmentgenderindex.org>
²⁵ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ IUCN (2013). The Environment and Gender Index (EGI) 2013 Pilot. Washington, D.C.: IUCN, էջ 26:
²⁶ Տվյալների աղբյուրն ըստ՝ «Women in National Parliament», // <http://www.ipu.org/wmn-e/classif-arc.htm>

- հաշվի առնելով Հայաստանում կանանց կրթական մակարդակի բարձր ցուցանիշները՝ հանրային նշանակություն կունենա կանանց ներգրավվածությունը կրթության, առողջապահության և սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացում,

- գենդերային քաղաքականության ոլորտում սոցիալական գործընկերության և երկխոսության ապահովման նպատակով՝ անհրաժեշտ է ընդլայնել ՀՀ վարչապետին կից կանանց խորհրդի կազմը՝ ներառելով Հայաստանի արհմիությունների համադաշնության, Հայաստանի գործատուների հանրապետական միության, ՀՀ հանրային խորհրդի ժողովրդագրական և գենդերային հարցերի հանձնաժողովի, ԵՊՀ գենդերային հետազոտությունների և առաջնորդության կենտրոնի ներկայացուցիչներին,

- ՀՀ կառավարության գենդերային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման նպատակով անհրաժեշտ է աջակցել գենդերագիտական հետազոտությունների իրականացմանը հանրապետական, մարզային և համայնքային մակարդակներում՝ համագործակցելով ԵՊՀ Գենդերային հետազոտությունների և առաջնորդության կենտրոնի հետ, ինչը հնարավորություն կտա իրականացնելու գիտական կառավարում և առաջիկայում հաղթահարելու հանրապետությունում առկա անհանդուրժելի վիճակը:

Բանալի բառեր – քաղաքացիավարական սոցիալական գործընկերություն, կանանց քաղաքական իրավունքներ և ազատություններ, գենդերագիտություն, գենդերային քաղաքականություն, գենդերային քաղաքացիավարական մշակույթ

АШОТ АЛЕКСАНИЯН – Проблемы цивилиархического представительства женщин в Армении. – В статье рассмотрены проблемы демократизации политической системы РА и правовой консолидации цивилиархических институтов. Подчёркнуто, что в процессе демократизации необходимы гендерное социальное партнёрство и диалог. На современном этапе демократических реформ центральное место занимает социально-политический статус армянских женщин, а также правовые механизмы защиты их прав. Эффективная защита женских прав и свобод оказывает демократизирующее влияние на армянское общество на всех уровнях – национальном, европейском и глобальном. На текущем этапе европейской интеграции в Армении постепенно формируются правовые основы такой защиты, и законодательство соответствует международно-правовым стандартам гендерной политики. Однако правовые нормы необходимо реализовать и консолидировать цивилиархические механизмы гендерного равенства. В заключение предлагается провести ряд институциональных реформ.

Ключевые слова: *цивилярхическое социальное партнёрство, политические права и свободы женщин, гендерология, гендерная политика, гендерная цивилиархическая культура*

ASHOT ALEKSANYAN – The Main Issues of Civilian Archic Representation of Women in Armenia. – In this article the main issues of democratization of the political system of Armenia contributes to the realization of the constitutional rights and fundamental freedoms, basic values and interests of the individual and the legal consolidation of civilian archic institutions. The article also reveals the necessity of gender social partnership and dialogue in the process of democratization. At the present stage of democratic reform takes center stage analysis of the socio-political status of the

Armenian women, as well as a comparative analysis of the legal mechanisms to protect their rights. In this context, particular importance is the formation of an effective strategy to promote gender equality and social harmonization, which may be relevant in the regulation of social and labor relations, with the involvement of trade unions and women's NGOs. Particular attention is paid to the social dimension of legal activities and social orientation of public organizations is to protect the rights and freedoms of women, thereby contributing to the formation of the welfare state in Armenia. Effective protection of social rights and freedoms of women is an important characteristic of contemporary reality, which has an impact on the democratic integration of the Armenian society at national, European and global level. At this stage of European integration the legal framework for the protection of rights and freedoms of women is gradually formed in Armenia, and legislation complies with international legal standards in the field of gender policy. However, it is necessary that the relevant legal provisions have been implemented to ensure the socio-political development of women and consolidation of civiliarchic mechanisms for gender equality. In the conclusion, based on research by the author is invited to make a number of institutional reforms in Armenia.

Key words: *Civiliarchic democracy, civiliarchic representation of women, civiliarchic social partnership, political rights and freedoms of women, gender discourse, genderology, gender politics, gender civiliarchic culture*